

Володимир КОНОПКА

**ОРАНКА ТА СІВБА
ЯРИХ ЗЛАКОВИХ КУЛЬТУР:
ОБРЯДОВИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛАХ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
РЕГІОНУ УКРАЇНИ)**

Проаналізовано магичні дії, які навесні супроводжували конкретні сільськогосподарські роботи — оранку та сівбу. Усі звичаї та обряди виконували дуже старанно, адже здебільшого саме з неправильним здійсненням ритуальних дій (а не з поганими погодними умовами) пов'язували неврожай.

Ключові слова: народний календар, оранка, сівба, ярі злакові культури.

Початок польових робіт був одним з визначальних періодів народного календаря. Переконавшись, що вдалий ритуальний початок визначає остаточний результат, постійно супроводжувало українських селян. Вчені, сферою зацікавлення яких є слов'янський народний календар, розглядають магію «доброго початку» як різновид заклинання врожаю [11, с. 372; 39, с. 133]. Якщо магичні дії, які виконували зимою, мали забезпечити успішність польових робіт і майбутній урожай, то навесні чи восени ці дії супроводжували конкретні сільськогосподарські роботи — оранку і сівбу. Усі звичаї та обряди виконували дуже старанно, адже, здебільшого, саме з неправильним виконанням цих магичних дій (а не з поганими погодними умовами) пов'язували неврожай.

Однією з найперших весняних польових робіт хлібороба є оранка. Безпосередньо після неї або ж через певний проміжок часу (не більше тижня) відбувалася сівба. Для цих робіт однаково важливим для селянина був як вибір дня з відповідними погодними умовами, так і дотримання ірраціональних прикмет, пов'язаних з днем тижня, фазою місяця, часом доби, на які припадав початок роботи. Успішній оранці та сівбі сприяла сонячна й безвітряна погода, але, якщо у такий день якийсь із зазначених ірраціональних чинників «доброго початку» не відповідав традиції, то такий день оминали.

Згідно з народними уявленнями слов'ян комплекс обрядів початку аграрного циклу розуміється як акт «поєднання землі та зерна для нового життя»: в зорану землю (символ жіночого начала) кидають зерно (символ чоловічого начала). Саме з цим пов'язані обряди заорювання / засівання як ритуали початку — «творіння» [36, с. 602].

В етнографічних описах ХІХ — початку ХХ ст. та матеріалах, зібраних автором [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9], звичаї та обряди, пов'язані з першим етапом сільськогосподарських робіт — оранкою та сівбою зустрічаються досить часто. Ці описи не завжди повністю відображають увесь обряд, але дають можливість виділити його основні елементи: час і місце виконання, особливості поведінки учасників, специфіку використання знарядь праці та ритуальних предметів.

З часу публікації монографічного дослідження київських етнологів Володимира Горленка, Івана Бойка та Олексія Куницького [13] та двох монографій Степана Павлюка [26; 28] традиційне хліборобство українців висвітлювалося, здебільшого, у колектив-

них монографіях та наукових статтях, насамперед, вказаних дослідників. Проаналізований ними агротехнічний аспект традиційного хліборобства українців становить основу, на яку, поза сумнівом, необхідно спиратися під час дослідження обрядово-звичаєвого супроводу хліборобства в українців та інших слов'янських етносів.

Проте, на жаль, більшість знавців календарної обрядовості українців під час дослідження хліборобської теми у її структурі не звертають належної уваги на звичаї та обряди, які супроводжували оранку та сівбу, не роблять спроб з'ясувати їх семантику та історичні джерела. Натомість, наприклад, у Польщі нещодавно опубліковано праці з цієї проблеми Артура Гавела та Доната Невядомські [39; 42].

Дослідження хліборобства українців донині відзначалося певною спеціалізацією, частина науковців акцентувала свою увагу на агротехнічній складовій, інші ж вивчали обряди та звичаї, що супроводжують сільськогосподарські роботи. За деякими винятками, не здійснено спробу поєднати ці два компоненти та визначити семантику і символіку окремих звичаєво-обрядових комплексів чи їх елементів.

Оранка і сівба — це були одні з найвагоміших етапів сільськогосподарських робіт, адже від їх своєчасності та якості залежала врожайність посіяних злакових культур. При визначенні часу сівби землероб брав до уваги спостереження і прикмети раціонального та ірраціонального характеру. Наприклад, ще в давньоруський період для сівби ярого жита кращим вважали час, коли у повітрі з'являлися скупчення комарів, а для посіву ярої пшениці — коли розквітає черемха [15, с. 126]. Варто відзначити, що для кожної місцевості, які відрізнялись ландшафтно-кліматичними умовами, характерні окремі прикмети (наприклад, «комар за тіло — овес за землю», «коли прилітають ластівки, час сіяти просо» [15, с. 126]).

До весняних сільськогосподарських робіт розпочинали готуватися ще взимку. Насамперед, перед оранкою селянин мав належно підготувати знаряддя праці: рало, плуг чи соху, борону. Серед українських селян були поширені вірування, що ці знаряддя також відпочивають у зимовий період, а, отже, весь цей час мають перебувати у зручному положенні, що сприятиме швидкому та успішному виконанню весняних польових робіт.

Розповсюдженим на теренах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України є таке вірування: той зі селян, хто першим розпочне оранку, буде цього року першим й у всіх інших роботах («Хто перший сіє, той перший збирає» [30, с. 56]). Проте до особи, яка заорювала, сільська громада висувала й особливі вимоги. Д. Зеленін у цьому контексті зауважив, що у східних слов'ян початок роботи часто набував громадського характеру, й тоді ритуальні дії виконувала визначена громадою особа [16, с. 55]. Господар, який розпочинав оранку¹, мав бути найшановнішим у селі, адже, згідно з віруваннями, його прикмети (багатий, заможний) мали б перейти й на господарство усіх інших односельчан [35, с. 654]. Якщо ж роботу розпочне невідповідна особа (бідний, вдова, сирота), на село може чекати неврожай. Так, респонденти відзначали: «Почне роботу багатий орач, то у всіх буде багатий урожай» [5, арк. 4].

Українці вірили, що окремі дії у визначений (святковий — сакральний) час можуть сприяти позитивному результату на користь виконавця, наприклад, звичай швидкого повернення додому на Водохреще, Великдень чи інше свято. Мотивація цього така: «Щоб швидко відвеснувати» [7, арк. 4, 7]. На Західному Поділлі побутував такий варіант цього звичаю: у вказані дні чимдуж бігли додому, щоб у майбутньому швидко впоратися зі жнивими [20, с. 81]. Хоча найчастіше звичай пояснювали так: господар буде цього року першим у всьому, а, отже, йому у всьому щаститиме. Останнє трактування універсальне, і його записано від багатьох респондентів, опитаних мною у Південно-Західному історико-етнографічному регіоні України.

Оранка та сівба становлять єдиний обрядовий комплекс. Проте варто відзначити, що на специфічні ознаки обрядів, приурочених до весняних польових робіт, впливає агротехнічна сфера (зокрема, різний час сівби ярових (весна) й озимих (осінь) злакових культур). Найважливішими в обрядовому значенні були перші дії хлібороба, тому обрядовість

¹ Респондент з волинсько-опільського пограниччя розповідає: «Вже там Іван воре, треба готувати сі мені. То були такі, же троха були господарі, як би сказати, більш вже в господарці усвідомлені, більшу мали прахтику. Ото тоді на таких господарів дивили сі» (с. Спас, Кам'янка-Бузький р-н, Львівська обл.) [3, арк. 17].

засівання та заорювання типологічно схожа: вона реалізує ідею «початку», «першотворення» [11, с. 372]. Натомість розгорнута форма ритуалів заорювання / засівання включає у себе такі елементи: час, модель поведінки виконавця, просторові локуси, обрядові предмети.

Надзвичайно велике значення у народному світогляді українців відігравав час першої весняної оранки². Загалом вона мала відбутися не пізніше свят Юрія (23.IV/6.V), Марка (25.IV/8.V), Бориса і Гліба (2/15.V), Івана Довгого (Івана Богослова — 12/21.V), Теплого Миколи (13/22.V). Також селяни спостерігали за тим, чи вона припадає на час молодого чи повного місяця. Щодо днів тижня, то уперше зорати на ярину намагалися у вівторок, четвер чи суботу.

Важлива роль у визначенні часу початку весняної оранки належала Благовіщенню (Благовіщення Пресвятої Богородиці — 25.III/7.IV). Щодо цього існувало два варіанти: перший — загальноукраїнський, другий — локальний (поширений на Українській Буковині, Буковинських Гуцульщині та Поділлі). Згідно з першим варіантом, перед Благовіщенням не можна розпочинати оранки, адже земля ще перебуває у стані «зимового сну»³, а тому не готова до вегетації [32, с. 184; 35, с. 652]. Респонденти розповідали: «Якщо хто робив до Благовіщення, то кажуть, що врожаю не буде» (с. Глибоке, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 26]. М. Зубрицький зазначав, що на західній частині Бойківщини цього дня, навіть якщо було тепло, не орали й не сіяли [17, с. 40]. Такі уявлення характерні для усіх етнографічних районів Південно-Західного історико-етнографічного регіону України.

Натомість, згідно з другим варіантом, поле, зоране на Благовіщення, буде краще родити. Напри-

клад, на Українській Буковині (зокрема, у с. Банилів-Підгірний Сторожинецького р-ну Чернівецької обл.) фіксуються згадки про першу весняну оранку, яка відбувалася на Благовіщення зі залученням до участі в обряді більшості представників сільської громади [42, с. 122]. Цей варіант під час етнографічних експедицій та в іншій науковій літературі вдалося виявити лише раз⁴. Таким чином можна стверджувати, що вказаний обряд — локальна традиція обмеженої території.

Надзвичайно важливим був вибір дня для першої оранки, про що свідчить й така бойківська приповідка, з відповідним коментарем І. Франка: «Не щодня можна сіяти, збирати. — На все своя пора, якої треба пильнувати» [12, с. 138]. При виборі часу для початку польових робіт селяни звертали увагу й на те, якого святого вшановують у цей день. Оминали дні пам'яті мучеників, пояснюючи це тим, що у протилежному разі господар намучиться з роботою, а також його чекає неврожай.

Якщо ж проаналізувати часові рамки весняних польових робіт, то можна стверджувати, що українці Буковини прив'язували їхній початок до Благовіщення, весняного Кузьми (19.IV/1.V) або ж Юрія [22, с. 97; 42, с. 121]. Волиняни виконували польові роботи після св. Юрія («До Юрія колись не дуже робили так, не сіяли» (с. Богунівка, Горохівський р-н, Волинська обл.) [1, арк. 38]). На Гуцульщині, Бойківщині та бойківсько-покутському пограниччі до свят Юрія та Миколи уже завершували роботи («До Юрія дві неділі і після Юрія дві неділі. Можна до Миколи ще сіяти» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 19]; «На Юрія, то ще й сіяли і даже орали» (с. Котельниця, Воловецький р-н, Закарпатська обл.) [2, арк. 2]; «Юрія — це вже середина весни. На Юрія виходить останній плуг» (с. Хмелівка, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 31]; «То кажуть, що є якийсь Микола-вісник, але то вже пізній (сів. — В. К.)» (с. Міжгір'я, Богородчанський р-н, Івано-

² Ще у XIX ст. українські селяни чітко розмежовували час на буденний (робочий) та святковий (сакральний). Останній був сприятливим для певних ритуальних дій (наприклад, під час першої оранки), які забезпечували людині сприяння надприродних сил. Якщо ж ці дії виконували у буденний час, надприродні сили могли перешкоджати роботі, або ж нашкодити здоров'ю виконавця чи його сім'ї.

³ Ось приклад з волинсько-опільське пограниччя: «Же то, земля ще, як би сказати, ще не готова. Спяча така, а вже Благовіщення уживає» (с. Спас, Кам'яно-Бузький р-н, Львівська обл.) [3, арк. 12].

⁴ Подаю запис повністю: «Колись що робили, клали там дві три бараболи — це то в землю поклав. На Благовіщення. На саме свето. Клали в землю, і ця бараболя си доспівала, нічого не вимерзало, хоть які морози були. Кажали, що якщо нічого не покладеш на Благовіщення в землю, то буде земля худа і не плодотворна. Не будет родити» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 9].

Франківська обл.) [8, арк. 67]). А. Петрушевич подає власний перелік свят, з якими пов'язували сівбу: «Ранній посів яровий — з Юрія, середній — від Миколи, пізній — від Івана до Тихона» [29, с. 19]. На більшості ж теренів Південно-Західного історико-етнографічного регіону України найпоширенішою датою, до якої селянин мав посіяти ярину, було свято Івана Богослова. Наприклад: «Хто не посіяв до Івана Богослова, той не варт доброго слова» (с. Горохолино, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 95; 42, с. 9]. Варто відзначити, що респонденти часто плутали, якого «Івана Богослова» мають на увазі — весняного (12/21.V) чи осіннього (26.IX/9.X). У цьому контексті наголошу, що свято осіннього Івана Богослова також має відношення до кінця сівби, але озимини.

Перелік днів, у які традиційний світогляд українців забороняв працювати у полі, є значним. Це — великі свята та присвятки, а також окремі несвяткові дні, які вважали «непридатними» через ірраціональні прикмети. Наприклад, майже повсюдно на теренах Південно-Західного історико-етнографічного регіону вірили, що у Преполовинну середу⁵ не можна орати чи сіяти, пояснюючи це тим, що «збереш лише половину врожаю» [7, арк. 23]. Не працювали й у перший тиждень Великого посту⁶ (с. Мариничі, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 37]. У першу середу⁷ після Великодня («Градоду», «Суху», «Громниці») також «не можна в полі

⁵ Цим словом позначали середину періоду, який тривав від Великодня до Трійці. У с. Гробище (Путильський р-н, Чернівецька обл.) на Гуцульщині зазначили негативні наслідки порушення заборони працювати у Преполовинну середу: «Бо врожаю не буде» [6, арк. 21].

⁶ Окремі заборони, які охоплювали тривали періоди були пов'язані з іншими святами, зокрема з Різдвом. Наприклад, на Покутті респонденти розповідали про це: «П'ятнадцятий тиждень по Різду Христовому, говорили, що не можна садити чи сіяти, бо то є пустий тиждень». У цьому ж селі остерігалися працювати в будь-яку із субот, бо то є «пустий день» (с. Хмелівка, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 51]. Це один приклад прив'язки до одного із великих свят з Бойківщини: «Дев'ятий четвер після Великодня і Десята п'ятниця — в нас люди уважають ці дні і вже нічого не роблять» (с. Луквиця, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 74].

⁷ У с. Гробище (Путильський р-н, Чернівецька обл.) кожен середу вважали сухою, а отже, остерігалися працювати в цей день [6, арк. 13, 32].

робити, бо в покарання град поб'є врожай» [7, арк. 23, 24]. На Навський Великдень (четвер після Великодня) також заборонялися усілякі роботи, адже, згідно з повір'ями, у того, хто працюватиме цього дня, виросте навська кістка (кістяний наріст) [1, арк. 70; 7, арк. 24, 34].

Коли ж наступав день, сприятливий для доброго початку оранки та сівби за усіма відповідними чинниками, уникали роботи, якщо хтось у селі помер: «Як покойник є, то не сіють» (с. Великий Скнит, Славутський р-н, Хмельницька обл.) [7, арк. 14], «Як хтось помре, то не сіють. Той день, аж поки не поховають» (с. Глибоке, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 21]. Цю засторогу можна пояснити віруваннями у те, що померлий здатний забрати зі собою у могилу родючу силу збіжжя.

Окремі дні тижня українські селяни вважали важкими⁸, тому у ці дні уникали виконання важливих сільськогосподарських робіт (зокрема, оранки та сівби). Наприклад, на Волині, подекуди, таким днем вважали четвер («Ой у четвер... Що не було тобі дня більше сіяти, чого це ти сьогодні сієш?» (с. Великий Скнит, Славутський р-н, Хмельницька обл.) [23, с. 540]). Натомість, західні слов'яни, зокрема поляки, оминали понеділок, середу та п'ятницю, вважаючи, що найкраще розпочати роботу у вівторок, четвер або суботу [39, с. 136].

Найпоширенішим варіантом «легких» днів тижня були вівторок і четвер. Це, на думку А. Байбурина, відповідає ритуальному правилу, за яким не можна починати роботу у понеділок, середу, п'ятницю та суботу. Якщо ж усе-таки роботу розпочинали у вказані дні, то продовжувати її могли лише по суботах, в іншому разі ця робота не була б успішною [10, с. 48].

При виборі дня заорювання / засівання надавали значення й фазі місяця. При цьому побутовали два протилежні уявлення. Перше — заборона на роботу під час повного місяця, позаяк приріст цього небесного світила мав гарантувати приріст збіжжя.

⁸ У Південно-Західному історико-етнографічному регіоні України найбільше остерігалися працювати в понеділок. Поряд з цим, на Гуцульщині вдалося зафіксувати протилежний варіант: «Большинство брали понедільниці. Начало тижня. Вроді вспіваєтьса доробити до кінця тижня роботу, і другому ше допомогти» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 19].

Друге — заборона на роботу при молодіку, оскільки, за віруваннями селян, наскільки малий у цей час місяць, настільки малим буде й урожай.

Оранку та сівбу розпочинали зі сходом сонця, що відображало ідею «початку» через зв'язок добового часу зі сонячним календарем. Семантика вибору цієї пори дня полягала у тому, що вчасний початок оранки мав забезпечити успіх праці, а також давав змогу уникнути «злих очей» [35, с. 652].

Селяни звертали увагу й на те, щоб не бути підораним / підсіяним чи підорати / підсіяти когось, адже це вважали поганою прикметою — в одного з двох господарів буде неврожай. Наведемо опис дій, які виконували білоруси, щоб убезпечитися від підорання / підсіяння: «Коли два орачі одночасно прибули на свої суміжні ниви, то до кінця оранки вони повинні вести польові роботи одночасно» [25, с. 104]. В українців якихось оказіональних дій у цьому випадку не вдалося зафіксувати, але прикмети та перестороги подібного характеру у минулому були поширені в усіх слов'ян.

Для того, щоб поточного року був урожай, селяни вдавалися до ритуальної оранки: «Даже було положено так: якщо ви виорали осінню. То лише треба було поорати трохи целіні, щоб Бог дав урожаю. Щоб ця ціліня нас напоїла своїм хлібом. Тоже така була дисципліна в стариків» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.).

Найпершим сіяли овес, про що свідчать прислів'я: «Сій овес у грязь, будеш князь», «Сій овес у болото, буде як золото». Респонденти зі східної частини Бойківщини відзначали, що овес потрібно посіяти «до того, як сливка зацвіте. Як сливка зацвіте, то вже пізно. Вже на насіння він буде пустий» (с. Хмелівка, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 106]. Наступним сіяли ячмінь, за яким йшли яра пшениця, просо та гречка. Повсюдно вважали, що ранній сів є кращим за пізній, але поряд з цим, в українців існує багато різноманітних ворожін для визначення того, який посів буде кращим — ранній, середній чи пізній.

Ритуальні дії, приурочені до заорювання / засівання, можна поділити на обряди, які виконували **вдома** та **у полі**.

У день заорювання реалізувалася ідея «свій — чужий». Так, коли йшли орати, нікому то нічого не позичали. Натомість орач або хтось з його родини

намагалися позичити щось у когось зі сусідів, адже тоді, за народними уявленнями, буде добрий врожай. Таку ж інформацію подав А. Петрушевич: «Від привезеного збіжжя кращий урожай» [29, с. 17]. З іншого боку, якщо ж у день першого заорювання щось позичити з обійстя, то буде половина врожаю, або ж того року його не буде зовсім. Аналогічне вірування стосується й інших робіт, зокрема, вивезення перегною на поле.

Українські селяни в околицях Коломиї, Дрогобича, Стрия нікому не продавали й не позичали зерно, призначене для посіву. Якщо ж з певних причин комусь усе-таки мали позичити зерно, то це робили лише після засіву ним хоча б невеликого шматка власного поля. У крайньому разі, засівали декілька жмень цього зерна у себе на городі поблизу хати й аж тоді його могли позичити або продати. Проте навіть тоді частину цього зерна залишали вдома, «бо якщо віддати все, то можна з цим зерном віддати своє щастя» [37, с. 173]. Так само остерегалися продавати посівне зерно на Гуцульщині: «Це вже безвихідне положення» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 27].

Відзначимо, що обмін — це звичайна комунікація між людьми, особливо між сусідами. А заборони вказаного характеру притаманні для святкових періодів: «Ну на велике свято ніхто до нікого не йде. То так кажуть, жи то не положено» (с. Гумнище, Горохівський р-н, Волинська обл.) [1, арк. 19]. Ці заборони можна пояснити традиційним віруванням селян про те, що у певні проміжки часу можливий зв'язок між «цим» і «тим» світами, а отже, можна віддати комусь свій врожай (ширше — майбутній достаток).

Порівняльний аналіз заборон на позичання у населення різних етнографічних районів України дозволив визначити спільні риси цього звичаю у контексті усього Південно-Західного історико-етнографічного регіону. Так, не позичали хлібні вироби, вогонь і зерно. Етнологи трактують заборону на позичання хліба через уявлення про його подібність зі зерном, яке, в свою чергу, символізувало достаток. Натомість у вогні бачили очищення та відродження. Якщо ж позичити комусь вогонь у день засівання або заорювання, то та частка «достатку», яка є у посівному зерні, начебто перейде до іншого господаря.

За семантичним значенням, дотичним до цього звичаю є покутське повір'я про спосіб «відбирати» врожай: улітку, коли збіжжя на полі достигло, селянин йшов на чуже поле й виривав три колоски. Їх зберігали до часу посіву в себе, розпочинаючи сівбу зерном саме з цих колосків [42, s. 233]. Згідно з магічною складовою цього обряду, врожайна сила через крадіжку має перейти від одного господаря до іншого.

Загалом у таких «крадіжках» етнологи вбачають магічну основу, позитивну за своїм спрямуванням. Традиція дозволяла щось украсти лише у спеціально визначені сакральні періоди (наприклад, дрова для вогнища — на Івана Купала, різноманітні побутові та господарські речі — на Андрія). Якщо ж крадіжка відбувалася в інший час, то її суворо засуджували. Згаданий покутський звичай за призначенням був негативним і шкідливим, а тому його побутування було більше винятком, ніж традицією.

Щоб у полі не було бур'янів, йдучи орати, господар одягав чисте вбрання⁹. У день першої оранки він дотримувався й ритуальної чистоти — напередодні утримувався від статевих контактів [35, с. 654]. На теренах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України повсюдно вважали, що до справи господар має приступити помитим і поголеним. Селяни стежили й за тим, щоб коробка, з якої сіяли, також була чистою, адже у протилежному разі розростуться бур'яни [6, арк. 19].

Чистота виконавця, його одягу відображала опозицію «чистий — брудний», яка виражає опозиції «повсякденний — святковий», «профанний — сакральний». Способом очищення можна вважати й ритуальне умивання водою уранці перед початком оранки.

У день заорювання важливе значення мали дії зі **столом, піччю, порогом, воротами** вдома орача. Перед виходом у поле стіл застеляли скатертиною й клали на нього хліб¹⁰. Інколи уся сім'я орача сідали

до столу трапезувати. Упродовж оранки не розпалювали піч, адже це могло спричинити «запечення» хліба у полі чи велику кількість бур'янів у збіжжі. Щодо порогу, то, переступаючи його, господар хрестився. Подекуди перед виїздом з дому він ставив посудину з зерном на поріг й молився [6, арк. 19]. Не можна оминати увагою те, що у свідомості селян поріг мав дуже глибоке та архаїчне значення. Ще у давніх слов'ян він був місцем перебування предків, адже саме під порогом ховали померлих [42, s. 246].

Характеризуючи роль воріт, варто відзначити, що господиня тричі обходила з хлібом орача, тяглову худобу й інвентар, окроплюючи їх свяченою водою, саме перед воротами¹¹. А на Лемківщині, крім окроплення господаря і коней перед виїздом у поле, це робили й під час їхнього повернення додому: «Закінчивши орання, повертав господар пізніш вечором додому радий і веселий. Господиня вітала його, і потім скроплювала свіжою водою, «жеби свіжи були цілий рік, і добрі робили» [14, с. 710].

Деякі науковці вважають, що скроплення свяченою водою замінило давніший звичай обливання орача та землеробського інвентарю водою [39, s. 139; 41, s. 506—507]. Описуючи аналогічний звичай у поляків (коли селянин повертався з першої оранки, дружина обливала його), О. Кольберг пояснив його значення перманентною дією проти посухи [40, s. 398—399]. Подібним чином можна трактувати й звичай обливатися біля колодязя, який принагідно виконували під час посухи, щоб викликати дощ.

Схожим за семантикою був й звичай окроплювати перед початком оранки поля свяченою водою. Проте часто він також забезпечував і апотропеїчну функцію. Кроплення також було одним зі структурних елементів обряду обходу поля, а отже, цей звичай мав полісемантичний характер. Натомість Л. Горощко відзначає, що у випадку кроплення господа-

рення цього звичаю у східних слов'ян описав Д. Зелених [16, с. 57].

¹¹ «Освячували і говорили: «Щоб Бог не дав ніякої слабості». І йшов в поле орати» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 18]; «Ну воно таке було, що водичею кропляли» (с. Спас, Кам'янка-Бузький р-н, Львівська обл.) [3, арк. 17]. Звичай кропити робочу худобу, знаряддя праці та поля описує переважна більшість дослідників традиційного хліборобства [27, с. 266—267].

⁹ Респонденти згадували про це так: «Не в новому, а такому чистому. Щоб бур'янів не було. То ще дивилися, щоб сіялка була чиста, щоб бур'янів не було. В чистому йшли. Старалися люди, бо то чистий город буде. То казали, як ти будеш чистий, то город буде чистий. Якщо ні, то бур'ян вилізе» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 19].

¹⁰ «На столі в хаті лишали хліб, коли орали» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 18]. Поши-

ря, який повертався з оранки, йдеться, насамперед, про змивання втоми після першого робочого дня [14, с. 710].

Згідно з локальним волино-подільським варіантом (поширеним також у поляків), господар у воротах креслив на землі хрест, через який мав проїхати возом. Це мало забезпечити щасливе закінчення оранки та сівби¹² [39, с. 140; 42, с. 110].

Під час виїзду в поле українські селяни уважно стежили, щоб не зустріти когось з порожніми відрами, адже це могло спричинити неврожай. Якщо ж зустрічали таку людину, то поверталися додому й цього дня уже не розпочинали жодної роботи¹³. Схоже вірування характерне й для білорусів: «Якщо жінка перейде дорогу перед орачем, то він повинен в ту ж хвилину підняти з землі якийсь твердий предмет і кинути його у сторону жінки, інакше під час роботи орне знаряддя зламається» [25, с. 103].

Перший день оранки містить у собі три основні форми ритуального обміну інформацією: мантику, магію та жертву [33, с. 57]. Селяни вірили, що своїми діями орач може впливати на щасливий врожай або передбачити його кількісні характеристики.

Оскільки селяни вірили, що від сприяння душ предків залежить успіх роботи, то у цей важливий для селянина час їх намагалися задобрити ритуальною їжею та завдяки предметам-посередникам (свяченій свічці, вербі, воді). Так, коли йшли орати, обов'язково брали зі собою хліб [2, арк. 12, 16, 19, 22; 31, с. 147], а також спеціальне печиво [2, арк. 23; 8, арк. 15]. Респондент з волинського села Великий Скнит (Славутський р-н, Хмельницька обл.) розповідав: «Беруть хліб, сіль і їсти беруть» [7, арк. 5]. У цій цитаті, насамперед, заслуговує на увагу протиставлення ритуального «хліб, сіль» та повсякденного «ї їсти беруть». Так само чинили й у сусідніх волинських селах [7, арк. 9, 12, 19]. Натомість респонденти з Гуцульщини відзначали: «Да то в полю орати, то любий бере хліб» (с. Гробище,

¹² Наприклад: «Коні стояли, пішов вперед, хрест зробив перед кінями» (с. Спас, Кам'яно-Бузький р-н, Львівська обл.) [3, арк. 31].

¹³ Респонденти з Гуцульщини розповідають: «Як вспівав, то ще й кричав, жеби вона стала. А як не вспівав, то міг і вернутися. Ще треба було щось кинути в її сторону. Кидали кусок глини. Зліз з воза і кинув в її сторону, куди вона пішла» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 18—19].

Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 31]. Цей хліб клали під першу чи третю виорану скибу. На Бойківщині це робили так: «І того обійшли три рази, положили той хліб під третю борозну. Пригороворювали: «Дай Боже, щоб ми присипували з року на рік, хліб хлібом накривали». Ну, щоб було від старого хліба до нового» (с. Латірка, Воловецький р-н, Закарпатська обл.) [2, арк. 23]; «Хліб клав у борозду би си на другий рік такий хліб уродив» (с. Котельниця, Воловецький р-н, Закарпатська обл.) [2, арк. 12]. За допомогою таких дій оберігали посіяне збіжжя. Крім хліба зі собою й брали «свяченину» (освячені на Великдень продукти), кістки з освяченого на Великдень м'яса, прикопуючи їх по кутах поля.

Під першу борозну клали й спеціально освячене зерно (здебільшого «всенощне» або з освяченого на Спаса чи Першу Пречисту обжинкового вінка), яке потім забирали додому («Брали з собою в поле аркуш і ту всенощну пшеницю і там вже починали роботу. Благословляли першу борозду» (с. Хмельівка, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 50]). Варто відзначити, що всенощна пшениця, згідно з народними віруваннями, була наділена надзвичайними властивостями, адже її неодноразово освятили: «Є таке, що молиться священик над тою пшеницею. То як священик править великі свята та й він тоді то освячує. Дванадцять раз треба» (с. Росільна, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 3]. Тут присутня характерна форма ритуальної комунікації у діахронії — «годування». Аналогічним за семантикою є «годування» у визначені часові проміжки душ предків на цвинтарі, колядників, першого гостя, жебраків, бабиповитухи та ін., задля залучення усіх членів громади (включно з мертвими) до важливих подій у житті окремих індивідів.

Багато звичаїв та заборон пов'язано і з хлібом. Зокрема, хліб у полі повністю не з'їдали. За свідченнями респондентів, «з тої буханки мусів дати по кусочку двом коням» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 27]. На західному пограниччі Гуцульщини калач (спечений зі суміші святвечірніх страв) спершу прив'язували волам до ярма, а коли після оранки, — давали їм з'їсти [38, с. 33]. Були випадки, що вертаючись додому, селяни побачили жебрака. Тоді хліб віддавали йому.

Якщо ж хліб привозили додому, то увечері ділили на стільки ж шматків, скільки було членів сім'ї, і з'їдали. Даючи шматки такого хліба дітям, говорили, що це «хліб від зайчика», який приносить здоров'я. Важливо, що цей хліб віддавали й жебракам, які, за віруваннями українців, перебувають «ближче» до Бога, будучи посередниками між «цим» і «тим» світом. Отже, випікання хліба та іншого печива до оранки є пережитком жертвопринесення [27, с. 266]. Г. Коваль вважає, що такі ритуальні дії хлібороби спершу виконували задля потреби, й лише згодом стали осмислювати необхідність їхнього повторення. З часом частина цих регулярно повторюваних актів втратила своє практичне значення, ставши обрядами [19, с. 276].

На Поліссі, коли господар розпочинав сіяти зерно, він казав: «Роди, Боже, на бідного долю тоже, // Хто не ходить по полю, // То хай родить і на його долю» [21, с. 54]. Короткий варіант цієї примовки навів П. Чубинський: «Роди, Боже, на всякого долю — бідного і багатого» [34, с. 229]. Виконуючи такі символічні тексти, селяни прагнули «отримати» такий урожай, яким можна поділитися з біднішими односельцями та жебраками.

При розгляді сівби, важливо зупинитися на зерні, яким розпочинали її. Дуже часто це було зерно, вимолочене зі святкового різдвяного снопа чи обжинкового вінка¹⁴. Подекуди цей сніп тримали до посіву й уже у полі витереблювали з нього зерно. До цього наблизений звичай кропити колосками поле перед початком оранки чи сівби (якщо вона відбувалася в інший день, а не відразу після оранки). Вар-

то відзначити, що це могли бути й колоски, якими на Йордан господар окроплював обійстя (їх зберігали до весняних польових робіт, а потім витереблювали й отриманим зерном символічно розпочинали сівбу). Це одним варіантом було те, коли господар, перед початком сівби, окроплював свяченою водою будь-яке зерно.

Про початок сівби респонденти розповідали таке: «Вийшовши в поле перший раз сіяти, господар перекрестився, помолився, скинув кашкета, положив (поблизу поля. — В. К.) цього кашкета, так і без цього кашкета сіє. Коли починали сіяти, казали: «Хай Бог родить!» (с. Великий Скнит, Славутський р-н, Хмельницька обл.) [23, с. 540]. При цьому, під час засіву, намагалися завжди йти за рухом сонця. На Покутті перед початком сівби господар казав: «Господи Боже, благослови цю землю, щоб вона врожайна була» (с. Глибоке, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) [8, арк. 19]. Натомість на західній частині Бойківщини, розпочинаючи сіяти, господар промовляв: «Ни пшеницю сію, ни капусту саджу, ай полон, оби ми Господь Бог зродив зи всіх штирох сторон» [12, с. 138]. Коли ж закінчували сівбу, наприклад на Гуцульщині, говорили: «Дякуєм Богу, що допоміг і дочекаймося урожай» і «просили Бога за погоду, то воно і якщо дощу забагато, то недобре» (с. Гробище, Путильський р-н, Чернівецька обл.) [6, арк. 18]. Натомість на волинсько-опільському пограниччі словесні формули закінчення оранки були такими: «Дякую тобі, Господи, же-й дав мені обробити ту землю, і дай, Боже, дочекати до другого року, до другого обробітку» (с. Спас, Кам'янка-Бузький р-н, Львівська обл.) [3, арк. 19].

День, у який заорювали / засівали, містив багато заборон, які торкалися, здебільшого, зерна та землі. Наприклад, не можна було пересипати зерно з руки у руку. У випадку порушення ритуальних заборон кару, зазвичай, чекали згори (град, блискавка, посуха, потрава збіжжя птахами), або знизу (родючість піде у землю, хробаки, миші знищать врожай).

Шматок незасіяного поля вважали наслідком злих чарів, які могло спричинити навіть смерть когось з членів сім'ї чи односельців власника цього поля (на Лемківщині респонденти згадували про цю заборону: «Кидь орали, а лишили не досіяно, то дуже гойкали люди, жеби досіяли, бо тому дождь не падат»

¹⁴ Наприклад, на Поділлі за свідченням респондентів робили так: «Останній сніп господар тримав до другого року. Він собі поставить в коморі, де зерно сохрanyaє. Зерно в мішках стояло, він собі поставить в куті, і на другий рік він їхав сіяти, він його обмолотив, покropив свяченою водою, і тоє зерно до кожного мішка вимішав там. То каже: «Щоб родило як торік». У цьому селі спостерігали, щоб для кожної із культур було своє ритуальне зерно («Якщо з виги був останній сніп, то вже до виги додавав, якщо з гречки — до гречки, але не мішав») (с. Сороцьке, Тербовлянський р-н, Тернопільська обл.) [9, арк. 16]. У сусідніх селах також сівбу починали ритуальним зерном («Батьки мої коли мали своє поле, то брали зерно з дідуха в посів» (с. Ілавче, Тербовлянський р-н, Тернопільська обл.), «Як закінчилися жнива, то пшеничні колоски святити, а потім то зерно брали в посів» (с. Теклівка, Підволочиський р-н, Тернопільська обл.) [9, арк. 36, 42].

(с. Стужиця, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл.) [4, арк. 9]). Тому кожний селянин вважав своїм обов'язком досягти такий шматок ріллі.

Особливої зауваги під час розгляду звичаїв, пов'язаних з оранкою та сівбою, заслуговує також розподіл функцій і ролей між чоловіками та жінками. У науковій літературі усталеною є думка, що усі функції у цих роботах належать чоловічій гендерній групі. Проте, якщо застосувати тричленний поділ (звичаї перед початком оранки та сівби, власне процес виконання роботи та звичаї після її закінчення), помітимо, що у центрі деяких з цих звичаїв у першій і третій фазі виступають й жінки.

Від виконання обрядів і звичаїв під час засіву залежав ріст збіжжя і його кількість під час жнив. Отже, обрядовий комплекс оранки та сівби можна окреслити так: орач виділяє себе з повсякденності — одягає чистий одяг, бере зі собою ритуальні предмети, виготовлені в особливо значні дні християнського календаря (водохрещенська вода, стрітенська свічка, благовіщенська просфора та інші). Місцем обряду є необроблена земля. Учасниками обряду також стають тяглові тварини, знаряддя праці (рало, плуг, борона тощо). Основна ж обрядова дія — проведення першої борозни, після якої спостерігаємо ритуальну комунікацію у діахронії у формі трапези у полі (у борозну (визначене місце) кладуть обрядову їжу), та вечірня гостина того ж дня у домі господаря.

Оранка і сівба творять єдиний комплекс звичаїв та обрядів, який характерний для усього Південно-Західного історико-етнографічного регіону, українців загалом. Локальні особливості окремих етнографічних районів (вужче — окремих населених пунктів) простежуються, передусім, в атрибутивному та словесному супроводі, виборі ритуального часу початку роботи.

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 619: Польові етнографічні матеріали до тем «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем та Баглай Марією Василівною у Горохівському районі Волинської області 5—20.07.2010. — 205 арк.
2. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 624: Польові етнографічні матеріали до теми «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Воловецькому районі Закарпатської області 22—23.06.2011. — 49 арк.
3. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 674: Польові етнографічні матеріали до теми «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Кам'янко-Бузькому та Бузькому районах Львівської області 6—8.07.2012. — 40 арк.
4. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 680: Польові етнографічні матеріали до теми «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Великоберезнянському та Перечинському районах Закарпатської області 5—6.06.2012. — 30 арк.
5. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 696: Польові етнографічні матеріали до теми «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Козівському районі Тернопільської області (з додатком матеріалів з Тернопільського району Тернопільської області, Мостиського району Львівської області). 15—16.07.2013. — 57 арк.
6. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 697: Польові етнографічні матеріали до теми «Хліборобські мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані Конопкою Володимиром Михайловичем у Путильському районі Чернівецької області 25—27.05.2013. — 51 арк.
7. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 183-Е: Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані студентом другого курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Славутському районі Хмельницької області 12—23.07.2007. — 60 арк.
8. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 250-Е: Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані студентом третього курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Богородчанському районі Івано-Франківської області 11—22.07.2008. — 110 арк.
9. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 305-Е: Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зафіксовані студентом четвертого курсу Конопкою Володимиром Михайловичем у Терехівському, Підволочиському та Тернопільському районах Тернопільської області 18—20.08.2009. — 64 арк.
10. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурин. — Москва :

- Языки славянской культуры, 2005. — 224 с. — (Studia philologica. Seria minor; изд. 2-е, испр.).
11. *Валенцова М.М.* Начало, конец / М.М. Валенцова, Е.С. Узёнева // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва: Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 372—376.
 12. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — Т. III. — 700 с. — (2-е вид).
 13. *Горленко В.Ф.* Народна землеробська техніка українців (Історико-етнографічна монографія) / В.Ф. Горленко, І.Д. Бойко, О.С. Куницький. — Київ: Наукова думка, 1971. — 164 с.
 14. *Горошко Л.* Символічна функція води у весняно-літній обрядовості українців Східних Карпат (очисний аспект) / Леся Горошко // Народознавчі зошити. — Львів, 2004. — № 5—6. — С. 705—713.
 15. *Довженко В.Й.* Землеробство древньої Русі до середини XIII ст. / В.Й. Довженко. — Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. — 267 с.
 16. *Зеленин Д.К.* Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин; пер. с нем. К.Д. Цивинной; примеч. Т.А. Бернштам, Т.В. Станюковичи К.В. Чистова; послесл. К.В. Чистова. — Москва: Наука, 1991. — 507 с.
 17. *Зубрицький М.* Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят (Записані у Мшанці, Старомиського повіту і по сусідніх селах) / Михайло Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів: з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1900. — Т. III. — С. 33—60.
 18. *Жаткович Ю.* Замітки етнографічні з Угорської Русі / Юрій Жаткович // Етнографічний збірник. — Львів: з друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1896. — Т. II. — Ч. II. — С. 1—38.
 19. *Ковал Г.* Аграрна семантика українських календарно-обрядових пісень / Галина Коваль // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — Вип. 41. — С. 276—283.
 20. *Коненко П.* Народна пожива у Скалатському повіті. Записав у Коршилівці / Павло Коненко // Матеріали до української етнології. — Львів: з друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1918. — Т. XVIII. — С. 70—85.
 21. *Ковальчук Н.* Реліктові особливості весняної обрядово-звичаєвої спадщини поліщуків у XX столітті (Історико-етнографічне дослідження за фактологічним матеріалом північних районів Рівненщини) / Надія Ковальчук // Матеріали до української етнології. — Київ, 2005. — Вип. 5 (8). — С. 52—57.
 22. *Кожолянко Г.* Весняне свято Юрія-Рая на Буковині / Георгій Кожолянко // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. — Київ: Унісерв, 2008. — Вип. 25. — С. 96—102.
 23. *Конопка В.* Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців східної частини Волині (за матеріалами експедиції 2007 р.) / Володимир Конопка // Народознавчі зошити. — Львів, 2007. — № 5—6. — С. 540—544.
 24. *Мойсей А.А.* Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Мойсей. — Чернівці: Друк Арт, 2010. — 320 с.
 25. *Никифоровский Н.Я.* Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах в Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. — Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. — 307 с.
 26. *Павлюк С.* Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX — початку XX ст. (історико-етнографічне дослідження) / С.П. Павлюк. — Київ: Наукова думка, 1986. — 172 с.
 27. *Павлюк С.* Синкретизм аграрних обрядово-звичаєвих традицій: процес християнізації / Степан Павлюк // Народознавчі зошити. — Львів, 1995. — № 5. — С. 265—267.
 28. *Павлюк С.П.* Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект / С.П. Павлюк. — Київ: Наукова думка, 1991. — 224 с.
 29. *Петрушевичъ А.С.* Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздникоуъ и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій / А.С. Петрушевич. — Львовъ: Типографъ и издженемъ Института Ставропигійского, 1863. — 104 с.
 30. Скарби народної мудрості: Закарпатські українські прислів'я та приказки / зап. та впоряд. В. Іваньо. — Ужгород, 1959. — 155 с.
 31. *Соколова В.К.* Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белоруссов (XIX — начало XX в.) / В.К. Соколова. — Москва: Наука, 1979. — 288 с.
 32. *Толстой Н.И.* Благовещение / Н.И. Толстой, С.М. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва: Международные отношения, 1995. — Т. 1: А-Г. — С. 182—188.
 33. *Толстой Н.И.* Из «грамматики» славянских обрядов / Н.И. Толстой // Ученые записки Тартуского гос. ун-та. — Тарту, 1982. — Вып. 576: Типология культуры. Взаимное воздействие культур. — С. 57—71. — (Труды по знаковым системам. Т. 15).
 34. *Чубинский П.П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исследования / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Комп., 1872. — Т. III: Народный дневник. — VIII + 486 + II с.
 35. *Узенёва Е.С.* Пахота / Е.С. Узёнева // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под

- общей ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2004. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 652—656.
36. Узенёва Е.С. Сев / Е.С. Узенёва // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2009. — Т. IV: П (Переправа через воду) — С (Сито). — С. 602—607.
37. Bystron J.S. Zwyczaje żniwiarskie w Polsce / Jan St. Bystron. — Kraków : Nakł. Akademii umiejętności, 1916. — 293 s.
38. Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystricy Nadwórniańskiej, Bystricy Sołotwińskiej i Łomnicy / J. Falkowski. — Lwów, 1937. — 170 s. ; II — (Prace etnograficzne. Wydawnictwo Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie / pod red. A. Fishera. — № 3).
39. Gawel A. Zwyczaje, obrzędy i wierzenia agrarne na Białostocczyźnie od połowy XIX do początku XXI wieku / Artur Gawel. — Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. — 396 s.
40. Kolberg O. Dzieła wszystkie / Oskar Kolberg. — Wrocław ; Poznań : PTL, 1970. — Т. 42: Mazowsze: Obraz etnograficzny. Cz. VII. — 863 s.
41. Moszyński K. Kultura ludowa Słowian / Kazimierz Moszyński. — Kraków, 1929. — Cz. 1: Kultura materialna. — IX + 710 s.
42. Niewiadomski D. Orka i siew. O ludowych wyobrażeniach agrarnych / Donat Niewiadomski. — Lublin : Polihymnia, 1999. — 314 s.

Volodymyr Konopka

PLOWING AND SOWING
OF EARLY SPRING CORNS:
RITUAL ASPECT (ON THE MATERIALS
FROM THE SOUTH-WESTERN
HISTORIC-ETHNOGRAPHIC
MACRO-REGION OF UKRAINE)

The paper analyses magical acts, which accompany definite agricultural works — plowing, sowing. All traditions and rites were performed very carefully, because the cropless was concerned with the uncorrect ritual acting, but not with the bad weather conditions.

Keywords: folk calendar, plowing, sowing, early spring corns.

Володымыр Конопка

ПАХОТА И СЕВ ЯРЫХ ЗЛАКОВЫХ КУЛЬТУР:
ОБРЯДОВЫЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРИАЛАХ ЮГО-ЗАПАДНОГО
ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО
РЕГИОНА УКРАИНЫ)

Проанализированы магические действия, сопровождавшие конкретные сельскохозяйственные работы — пахоту и сев. Все обычаи и обряды исполнялись весьма старательно, поскольку преимущественно именно с неправильным осуществлением ритуальных действий (а не с плохими погодными условиями) связывали неурожай.

Ключевые слова: народный календарь, пахота, сев, ярые злаковые культуры.